

## **WOLF, H. *Die geheimen Archive des Vatikan und was sie über die Kirche verraten***

**München: Verlag C. H. Beck, 2025, 2. vyd., 240 s.**

Přínejmenším do poloviny minulého století bylo velice snadné rozeznat při četbě historických pojednání, zabývajících se tématem církevních dějin, do jakého konfesního tábora jejich autor náleží. Evangelický historik s oblibou psal o čarodějnických procesech, o křižáckých výpravách či o pronásledování Valdenských, zatímco katolický historik se zaměřil raději např. na katolické mučedníky doby husitské (řeholníky či kněze, zabité husity při vypalování a rabování klášterů atd.). Když se někdo odchýlil od oficiální výkladové linie, byl tvrdě kritizován. Velice ožehavým tématem v této souvislosti byl a částečně dosud je v našich zemích především Mistr Jan Hus<sup>1</sup>.

To, že se celková situace změnila, ukazuje svými publikacemi v poslední době profesor církevních dějin Hubert Wolf, jehož hlavním působištěm je Katolická teologická fakulta Münsterské univerzity. Prof. Wolf je autorem celé řady publikací pojednávajících o novějších církevních dějinách. Zaměření jeho oblíbených témat přitom není rozhodně apologeticky zaměřené na obranu katolické církve a její dobré pověsti. Naopak vyhledává některá ožehavá témata, kterým se katolická církev dříve raději vyhýbala. S některými jeho závěry lze souhlasit, s jinými nikoli. Nelze však popřít, že jeho práce je podložena důkladným studiem a znalostí pramenů, o které se ve svých publikacích opírá. A konečně, důvod, proč píše o jeho práci v tomto odborném časopisu je ten, že v jeho publikacích se objevují i mnohé informace důležité pro právního historika, třebaže Wolfovou prioritou právo není.

Jeho dosud poslední kniha, pojednávající o tajných vatikánských archivech, vychází z přednášek, které měl profesor Wolf v letním semestru 2023 v Mohuči. Jednotlivé kapitoly pojednávají stručně o tématech, kterými se většinou autor zabýval podrobně již v minulosti a věnoval jim obsáhlejší samostatné studie. V úvodu své práce Wolf vysvětluje, co vatikánský tajný archiv je. Jak píše, samotné toto pojmenování již není aktuální, protože

---

<sup>1</sup> Na začátku devadesátých let dvacátého století napsal kněz Alois Kánský do Katolického týdeníku několik zajímavých originálních článků právě o Janu Husovi. Vzbudil tím nelibost vlivného katolického historika Jaroslava Kadlece. Alois Kánský se pak možná i kvůli tomu nemohl už nikdy zapojit do výuky na KTF. Nepříjemnou zkušenost jsem udělal i já, když jsem v Karolinu na kongresu Jan Hus a pražská univerzita před deseti lety pronesl příspěvek s titulem Jan Hus – právní aspekty jeho procesu a odsouzení, ve kterém jsem mimo jiné zmínil, že, jak prokázal jeden z našich největších odborníků na danou tematiku Jiří Kejř, kostnický proces s Husem z čistě právního pohledu nebyl žádným zinscenovaným politickým procesem, ale probíhal zcela řádně a objektivně, ve shodě s tehdy platnými předpisy kanonického práva. V diskuzi na to nejprve ostře zareagoval jeden kolega, který v té době vyučoval dogmatickou teologii na všech u nás existujících katolických i evangelických teologických fakultách, načež přítomný významný evangelický teolog uzavřel diskuzi výrokem, že církevní právo je od d'ábla.

v roce 2019 papež František rozhodl o změně názvu a došlo k přejmenování na Vatikánský apoštolský archiv (Archivio Apostolico Vaticano). Vatikánský archiv se badatelům otevírá pouze postupně, a to vždy s odstupem několika desetiletí. Od roku 2020 jsou odborné veřejnosti přístupné dokumenty až do konce pontifikátu papeže Pia XII., tedy až do roku 1958, kdy tento poslední předkoncilní papež zemřel.

První tři kapitoly Wolfovy knihy (1. Heiliger Vater, retten Sie uns. Bittschreiben von Juden an Pius XII.; 2. Der Papst, der geschwiegen hat. Pius XII. und der Holocaust; 3. Dogma oder Diplomatie. Pius XII. und seine deutschen Prägungen) se zabývají nám časově nejbližším tématem, pontifikátem papeže Pia XII., a především jeho rolí během 2. světové války. Autor zde vychází ze své předchozí knihy *Papst und Teufel* z roku 2008, kterou bude nyní díky nově přístupným archivním materiálům možné dále rozšířit o nové informace. Pius XII. je na jedné straně sice chválen jako zachránce mnoha židovských spoluobčanů, kteří unikli deportaci díky tomu, že jim bylo poskytnuto útočiště ve vatikánských extraterritoriálních budovách, na druhé straně je mu však kladeno za vinu, že ve svém odsouzení nacistického režimu a holokaustu nebyl dost důrazný, byl „papežem, který mlčel“. To někteří vysvětlují jeho blízkostí k Německu, kde dlouhodobě působil jako papežský nuncius nejprve na nunciatuře v Mnichově a poté v Berlíně. Nezbyvá zřejmě nic jiného než smířit se s tím, že téma papeže Pia XII. a jeho úlohy v době 2. světové války zůstane i do budoucna otevřené a stejně ožehavé jako u nás téma Mistra Jana Husa. Nicméně prostudování všech nyní zpřístupněných materiálů z doby pontifikátu Pia XII. (profesor Wolf píše, že se jedná o čtyři sta tisíc složek, z nichž některé mají až tisíc stran) zajistí k hledání odpovědi na tuto otázku těm, kterým skutečně jde o historickou pravdu, bezpochyby lepší situaci k vynešení definitivního soudu<sup>2</sup>.

Čtvrtá kapitola (Totalkontrolle des Wissens. Der Index der verbotenen Bücher) se zabývá církevním indexem zakázaných knih. Opět se jedná o stručné shrnutí předchozí Wolfovy knihy s titulem *Index. Der Vatikan und die verbotenen Bücher* z roku 2006. Jak Wolf uvádí, ze strany katolické církve až do doby II. vatikánského koncilu byl uplatňován monopol nejenom v otázkách víry, ale i v jiných vědních oborech. Po vynálezu knihtisku, kdy se náhle různé myšlenky a ideje mohly šířit mnohem rychleji než ve středověku, se snažila církev o zdokonalení systému své kontroly. Proto byla nejprve v roce 1542 ustanovena Svátá římská inkvizice a nedlouho poté v roce 1571 Kongregace indexu, která měla za úkol právě především cenzuru knih. Byl vypracován seznam zakázaných knih, které katolíci pod trestem exkomunikace nesměli číst. První zákaz byl zveřejněn v roce 1559. Poslední aktualizovaný seznam zakázaných knih, vydaný v roce 1948, zůstal v platnosti až do roku 1966. Teprve pak došlo k jeho zrušení. Tímto okamžikem oficiálně skončil zákaz určený katolíkům číst některé knižní tituly. Wolf píše, že v roce 1998 byl otevřen příslušný vatikánský archiv, vztahující se k zakázaným knihám. Bylo tak umožněno seznámit se s interními postupy, které vedly k zařazení knižních titulů do tohoto seznamu. Z nově zpřístupněných materiálů je zřejmé, že názory jednotlivých církevních cenzorů nebyly vždy jednotné a cesta ke konečnému rozhodnutí o zařazení konkrétní knihy do seznamu zakázaných knih nebývala jednoduchá. Teprve nyní, díky zpřístupnění všech dokumentů,

<sup>2</sup> Bude třeba ale vždy také vzít v potaz to, co uvádějí o této věci nejbližší papežovi spolupracovníci, jako např. sestra Pascalina Lehner, srov. LEHNER, P. Pio XII. *Il privilegio di servirlo*. Milano: Rusconi 1984, s. 148.

je možné konkrétní případy zákazů lépe pochopit. Wolf ukazuje několik konkrétních případů z různých období, ve kterých figurují Galileo Galilei, Charles Darwin, a další.

Pátá kapitola (Tribunal für einen Toten. Die Theologie vor der Inquisition) se zaměřuje na jeden konkrétní inkviziční případ z 19. století. Obviněným z hereze byl německý teolog a pozdější řezenský biskup Johann Michael Sailer. O jeho případu hlasovalo třináct konzultorů, z nichž dvanáct se vyslovilo pro odsouzení, pouze třináctý byl proti. Zdůvodnil své odlišné stanovisko tím, že znalec, který o případu referoval a měl být nezávislý, byl ve skutečnosti proti Sailerovi silně podjatý. Třebaže v aktech nejsou jména konzultorů uvedena, Wolfovi se podařilo autora tohoto odlišného názoru určit. Jednalo se o německého jezuitu Johanna Baptistu Franzelina. Kolegium kardinálů spolu s papežem, kteří měli vydat konečné rozhodnutí, se pak přiklonilo k názoru tohoto jediného konzultorského hlasu, a Sailer tak nebyl odsouzen jako heretik. Podle stávajících inkvizičních pravidel měl proces pokračovat druhou instancí, ve které ale hrozilo reálné nebezpečí odsouzení. Věc proto byla vyřešena tím způsobem, že se procesní akta „ztratila“, ve skutečnosti však byla zjevně úmyslně založena do jiné části archivu, než kde měla být.

V šesté kapitole (Die Inszenierung des Geheimen. Von den Tücken der Papstwahl) se pojednává o papežské volbě neboli o konkláve, jehož průběh by měl být podle přísných předpisů zahalen přísným tajemstvím. Ve skutečnosti však tento požadavek nebyl nikdy plně dodržován a časem vždy vyšlo najevo, jak volba jednotlivých papežů probíhala. Studium historiků bylo však v poslední době v podstatě znemožněno papežem Janem Pavlem II., který ve svém zákoně o archivnictví z roku 2005 zakázal zpřístupnění dokumentů o papežských volbách i pro ta příslušná období, ze kterých veškeré další archiválie již jsou či budou badatelům k dispozici. Tato kapitola obsahuje některé další zajímavé informace o volbách papežů, které Wolf podrobně pojednal rovněž ve své předchozí knize Konklave. Die Geheimnisse der Papstwahl z roku 2017.

Šedmá kapitola (Es war immer schon so! Erkenntnisse aus den Archiven für eine Kirchenreform) pojednává o snahách o reformu církve nikoli zevně, ale uvnitř církve samé, a o sebekritice, zaznívající ze strany nejvyšších církevních představitelů. Wolf ukazuje, že tato sebekritika není pouze záležitostí poslední doby, kdy nejvyšší církevní představitelé pocítili potřebu omlouvat se za některé činy církve, třeba i časově velice vzdálené, které podle současných kritérií nebyly v pořádku. Velice kritická slova odsouzení způsobu života a vlády některých papežů z období renezanace zazněla ve formě „vyznání viny“ již od papeže Hadriána VI. v listopadu 1522. Pontifikát tohoto papeže trval však pouze dva roky (1522–1523) a jak naznačuje Wolf, Hadrián VI. zemřel za dosud ne zcela vyjasněných okolností dříve, než mohl reformy, které bezpochyby zamýšlel, v praxi uskutečnit. Tato témata zmínil Wolf rovněž již ve své knize Krypta. Unterdrückte Traditionen der Kirchengeschichte z roku 2015 (přeloženo rovněž do češtiny). Snaha o reformování církve se samozřejmě projevuje i v době pontifikátů posledních papežů, třebaže každý z nich dává těmto snahám jiný odstín, ve kterém se projevuje jeho konkrétní osobnost. Výraz *ecclesia semper reformanda* – církev, která neustále potřebuje reformu – je sice teologická zásada, která náleží ke klasickým církevním pojmům odjakživa, ale, jak upozorňuje Wolf, samotný výraz reforma se například během dlouhého pontifikátu papeže Jana Pavla II. vůbec nepoužíval, a to zřejmě z toho důvodu, že by to příliš připomínalo protestantskou reformaci. Na konci této kapitoly Wolf ukazuje, že náleží ke směru německého katolictví, které požaduje reformy mnohem dalekosáhlejší, když zmiňuje, že jejich součástí by mohlo

být povolení ženatých kněží, svěcení žen na jáhenky a zavedení volby biskupů kněžními a věřícími jednotlivých diecézí.

Také poslední tři kapitoly Wolfovy knihy shrnují hlavních témata jeho tří předchozích knih. Osmá kapitola (*Ehelosigkeit als Dogma. Die Erfindung des Zölibats*) se zabývá historií celibátu římskokatolických kněží, stejně tak jako předcházející Wolfova kniha *Zölibat: 16 Thesen* z roku 2019. U tohoto tématu se stává již zcela zřejmým, že Wolf zastává stanovisko německého církevního směru tzv. synodální cesty, která usiluje o co nejrychlejší změny v uvedené oblasti, navzdory mnohasetleté církevní tradici. V deváté kapitole (*Die Unfehlbarkeit der Päpste*) se pojednává o vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti papežem Piem IX., ke kterému došlo v roce 1870 na nedokončeném I. vatikánském koncilu. Již v době svého vyhlášení nebylo toto dogma akceptováno jednomyslně. Nesouhlasili s ním především němečtí biskupové. Reakcí na toto dogma byl mimo jiné také vznik starokatolické církve. Wolf se detailně zabývá těmito protestními názory. Nakolik se týká vztahu mezi koncilem a papežem, Wolf poukazuje zvláště na zřejmý nesoulad mezi Kostnickým koncillem a jeho dogmatickou konstitucí *Haec sancta* z roku 1415, ve které se stanoví, že každý křesťan má právo odvolat se proti papežskému rozhodnutí ke koncilu, a dogmatickým prohlášením I. vatikánského koncilu, ve kterém se naopak názor, podle něhož koncil je institucí nadřazenou papeži a může tedy působit jako odvolací instance proti papežovi, odmítá a odsuzuje jako heretický. V podstatě zde podle Wolfa vzniká neřešitelný problém. Kdyby se totiž v této věci mýlil Kostnický koncil a měl by pravdu I. vatikánský koncil, tedy koncil by nebyl nadřazen papeži, znamenalo by to, že ani v Kostnici nedošlo k platnému a řádnému vyřešení papežského schismatu volbou papeže Martina V. v roce 1417. Pak by tedy nejenom Martin V., ale ani jeho nástupci nebyli platnými papeži. To by se pak týkalo i Pia IX. Potom by ovšem Pius IX. nebyl ani oprávněn svolat I. vatikánský koncil, a tedy také tento koncil a veškerá jeho rozhodnutí by pak byla neplatná. Wolf evidentně v takovýchto právně-historických problémech, které ve dvoutisícileté existenci církve vznikaly, nachází zalíbení. Osobě Pia IX. Wolf v roce 2020 věnoval celou knihu s titulem „Der Unfehlbare. Pius IX. und die Erfindung des Katholizismus im 19. Jahrhundert“, ve které tohoto papeže, prohlášeného v roce 2000 Janem Pavlem II. za blahoslaveného, hodnotí rovněž značně kriticky.

Poslední desátá kapitola knihy (*Mord auf Befehl der Gottesmutter. Skandal im Nonnenkloster Sant' Ambrogio*) je věnována událostem, ke kterým došlo rovněž v době pontifikátu papeže Pia IX. v římském ženském klášteře svatého Ambrože. Na dvaceti stranách tato kapitola shrnuje události, kterým Wolf věnoval již v roce 2013 rozsáhlou studii, jejíž český překlad vyšel v roce 2017 pod titulem „Případ Sant' Ambrogio. Utajený skandál římských řeholnic“. Na základě autentických archivních zápisů římské inkvizice, která případ vyšetřovala, Wolf popsal případ kněžny Kateřiny von Hohenzollern-Sigmaringen (mimo jiné částečně spjaté i s českým prostředím díky statku v Bystřici nad Úhlavou, který získala jako vdovský důchod). Kateřina na doporučení svého duchovního rádce kardinála Reisaicha vstoupila jako novicka do římského kláštera svatého Ambrože. Po několika měsících prvotního nadšení z klášterní idylly postupně zjišťovala, že mladá magistra novicek Marie Luisa, která byla všemi obdivovaná, považovaná za svatou, a třebaže nebyla abatýší, celý klášter prakticky řídila, se ve skutečnosti dopouštěla různých podvodů a krádeží, předstírala mystická zjevení, sexuálně zneužívala novicky a měla dokonce poměr s klášterním zpovědníkem Giuseppem Petersem (teprve později při inkvizičním vyšetřování vyšlo najevo, že se jednalo o pouhý pseudonym a klášterní zpovědník Peters byl ve skutečnosti

významný jezuitský teolog Kleutgen, poradce papeže Pia IX., který měl mimo jiné hlavní zásluhu na vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti). Marie Luisa, poté co zjistila, že byla odhalena, se pokusila Kateřinu opakovaně otrávit jedem. Kateřina si zachránila život na poslední chvíli, díky tomu, že její bratranec arcibiskup Hohenlohe dostal od papeže Pia IX. povolení, aby jeho příbuzná směla „ze zdravotních důvodů“ klášter opustit. Věc byla později na základě oznámení Kateřiny von Hohenzollern-Sigmaringen vyšetřována římskou inkvizicí, nikoliv však jako kriminální zločin, který by do kompetence římské inkvizice nespadal, ale jako zločin předstírané svatosti. Paradoxně ten, kdo z celého případu Sant’ Ambrogio vychází nejlépe, je římská inkvizice. Díky jejímu vyšetřování se podařilo odhalit všechno, co se po dlouhá léta v klášteře dělo za mlčího přihlížení jeho mocných patronů a ochránců. Wolfovo publikování celé této autentické kauzy není pouze zveřejněním konkrétní skandální události, ale pro právního historika se stává velice zajímavým a poučným i díky tomu, že jsou zde detailně popsány a na konkrétním případě ukázány postupy a způsoby vyšetřování římské inkvizice, o kterých jinak pro 19. století není dostatek materiálů. Vyšetřování římské inkvizice se v tomto případě ukazuje jako objektivní, nestranné, důkladné, neovlivněné žádnými vnějšími zájmy či tlaky. Je nám zde podáván zcela jiný obraz této církevní instituce, která je běžně líčena v těch nejtemnějších barvách. Inkvizice byla ale pouze akuzačním orgánem, zatímco vynesení konečného rozsudku nad konkrétními pachatelí bylo úkolem sboru šestnácti kardinálů a papeže Pia IX., který rozsudek musel potvrdit, případně měl ale i pravomoc ho změnit. Vzhledem k tomu, že se hlavní obviněná Marie Luisa přiznala kromě jiného i k vraždě několika řeholnic, rozsudek, kterým byla odsouzena k trestu osmnácti let klášterního vězení, byl na tuto dobu velice mírný. Klášter, který byl dějištěm hrůzných událostí, byl zrušen a již nikdy neměl být obnoven.

Poslední Wolfovu knihu lze tedy chápat i jako pozvání ke studiu všech jeho předchozích publikací, ze kterých v ní vychází. Jako renomovaný historik, který dokáže dobře vytěžit nově zpřístupněné prameny k církevním dějinám a prezentovat je čtivou formou, je Wolf dnes bezesporu úspěšným autorem. Celkový dojem o církvi, který získá čtenář jeho knih, ovšem nebude zcela objektivní, protože Wolf pátrá spíše po negativních tématech, o kterých se dříve nemluvalo a měla být ve svých imaginárních „kryptách“ pohřbena navždy. Obraz církve, který Wolf podává, je proto opět do určité míry jednostranný a nevyvážený a bylo by dobře vyrovnat ho četbou jiných autorů<sup>3</sup>. Je jisté, že knihy o církevních skandálech jsou atraktivnějším tématem než pojednání o aspektech pozitivních, kterých jistě také nebylo a není málo. Ale přesto pro historika, i pro právního historika, je dobrou zprávou, že nic nelze definitivně zamést pod koberec. Církevní archivy dříve či později promluví, a tak i pravda o současných událostech vyjde najevo, i když v kontextu církevních dějin na to bude třeba počkat opět přinejmenším několik desetiletí.

*Miroslav Černý*

doi: 10.14712/2464689X.2025.45

<sup>3</sup> Mezi moderní historiky, kteří píší o církevních dějinách zasvěceně, na základě autentických pramenů, ale snaží se ukázat i jejich pozitivní aspekty, patří kupříkladu profesor Roberto de Mattei, jehož poslední publikace o papeži Piu V. z roku 2021 nebo o kardinálovi Merry del Val z roku 2024 nelze než doporučit.